

Beszélgetés Éltető Ödönnel

Éltető Ödön matematikus, az ELTE TTK alkalmazott matematikus szakán végzett. Gyakornoki ideje után, 1958-ban került a KSH-ba, és azóta különböző beosztásokban a Hivatal dolgozója. 1995-ben nyugdíjba vonult, de azóta ez év szeptember végéig a KSH Mintavételi és módszertani osztályának főtanácsadója volt. Nagyszámú hazai és külföldi publikációja jelent meg, és rangos szervezetekben fejtett és fejt ki aktív szakmai tevékenységet. Néhány eredménye jelentős nemzetközi visszhangot váltott ki. Munkáját az elmúlt évtizedekben számos magas szakmai és állami kitüntetéssel ismerték el. Éltető Ödönnel születésének 75. évfordulója alkalmából beszélgettünk életútjáról.

Kezdjük azzal, hogyan lett statisztikus, hiszen ez nem az a szakma, amiről a gyerekek álmodnak.

Középiskolás korom óta matematikusnak készültem. Ez elég természetesnek tűnt, hiszen édesapám is matematika tanár volt, emellett szerencsém volt, mert több nagyon jó matematika tanárom volt a középiskolában. Ezt követően az ELTE alkalmazott matematika szakára jártam, ahol 1956-ban szereztem diplomát. A tanulmányaimat valójában egy évvel korábban befejeztem, de akkoriban az volt a szokás, hogy a diplomadolgozatot a gyakorlóévben kellett megírni. Ezt a gyakorlati évet a Matematikai Kutató Intézetben töltöttem *Vincze István* osztályán. Ekkor dőlt el, hogy matematikai statisztikával fogok foglalkozni; a diplomát is ilyen témából írtam. Három évet töltöttem a Kutatóban, s ez alatt jó elméleti alapokat szereztem a későbbi munkáimhoz.

Igen, az elmélet valóban adott volt, de mikor fordult pályája a gyakorlati statisztika felé?

Egyfelől magam is éreztem, hogy a tiszta elmélet nem nekem való, hiszen engem mindig

jobban érdekelt az alkalmazások. Ezért jött kapóra az, hogy *Péter György*, a KSH akkori elnöke megkereste *Rényi Alfrédet*, aki akkor a Kutató igazgatója volt, és kérte, hogy adjon át a KSH állományába jól képzett, és a gyakorlati kérdések felé nyitott matematikusokat. Így kerültem 1958-ban a KSH-ba *Prékopa Andrással* együtt.

Azóta egyfolytában a KSH-ban dolgozott. Ez hosszú idő, nyilván sok területen megfordult, sok emberrel találkozott. Szeretnénk megismerni ennek az életútnak a fontosabb állomásait.

Valóban hosszú út volt. Először a *Mód Aladárné* vezette Közgazdasági főosztályra kerültem, és első feladatomban az volt, hogy megismerkedjek a Hivatallal, megtapasztaljam, mit csinálnak, és felmérjem, hol van, hol lehet szükség matematikai módszerek alkalmazására. Hamar rátaláltam arra, hogy a mintavétel területén sokat tudok segíteni a Hivatal munkájának; egyik első feladatomban a gyümölcsfászámlálás mintavételi kérdéseire kapcsolódtam. Az 1960-as népszámlálást követően került fel először komoly formában a jövedelemfelvétel, amikor is a munkás-

alkalmazotti háztartások jövedelmeit vizsgáltuk meg mintavételes módszerrel. Ez egyébként a második világháború utáni KSH első olyan jövedelemfelvétele volt, ahol a háztartásokat kérdezték meg jövedelmeikről. Az a tény, hogy ebben tevékeny szerepet vállaltam, meghatározó volt további pályámra, hiszen itt ismerkedtem meg, és köteleztem el magam a jövedelmek (majd ehhez kapcsolódóan a lakossági fogyasztás) statisztikai kérdéseivel (jövedelemeloszlás, jövedelemegyenlőtlenség stb.).

Azután, ahogy a 60-as években a gazdaság lassan, de liberalizálódott, ezeknek a kérdéseknek a súlya is nőtt, hiszen a gazdasági és politikai vezetés is egyre bátrabban vállalta a szembenézést a valós problémákkal.

Igen. 1963-ban már a teljes lakosságot reprezentáló mintán végeztünk jövedelemfelvételt, majd a felvételek 1988-ig ötévenként ismétlődtek. Ezek a rendszeres jövedelemfelvételek egyedülállóak voltak a szocialista országokban, és a nyugati országok is egyre nagyobb figyelemmel fordultak e keleti kuriózum felé, kiváltképp, amikor megtapasztalták, hogy ezek minősége jó. Ezekre a felvételekre épültek az első nagyobb nemzetközi összehasonlítások, köztük az ENSZ Európai Gazdasági Bizottsága (EGB) keretein belül a jövedelmek relatív különbségeinek, illetve szóródásának nemzetközi összevetését szolgáló kutatás, melyben Magyarországon kívül, egyebek közt olyan nagy statisztikai hagyományokkal rendelkező országok, mint Kanada, Finnország, Svédország is részt vettek. Sajnos az összefoglaló jelentést, melyet én készítettem, egyes országok ellenállása miatt (talán, mert nem volt számukra hízelgő a kép), azóta sem publikálták.

Egész munkássága során a gyakorlati statisztikát kívánta szolgálni. A 70-es évek elején

közepén azonban a számítástechnika alapjainban megváltoztatta a statisztikai adatfelvételek gyakorlatát is. Hogyan tudott ezekkel a változásokkal lépést tartani?

A folyamat a KSH-ban a 70-es évek elején kezdődött az IBM gépének üzembe állításával. Először az 1973. évi jövedelemfelvételt kívántuk gépesíteni, persze az akkori technika szintjén. Sokat jelentett számomra az, hogy *Schnell Edit* volt a közvetlen munkatársam, akivel közösen, ha nehezen is, de leküzdöttük a kezdeti nehézségeket. Sokáig mi magunk sem igen hitünk a munka sikerében, mégis megcsináltuk. Ez nagyon sokat jelentett a Hivatalnak, de a saját megítélésünknek is. Talán ennek is volt köszönhető, hogy szakmánkat a KSH-ban egyre inkább elfogadták, ami egyebek közt abban nyilvánult meg, hogy az osztályvezetői értekezletekre rendszeres meghívást kaptam.

Kiket tudna még említeni ezekből az idők-ből, akikkel ilyen gyümölcsöző együttműködésben tudott dolgozni?

A 60-as években, az ugyancsak a KSH-ban dolgozó *Ferge Zsuzsával* is jó munkakapcsolatot alakítottam ki. Eleinte ő irányította ezeket a jövedelmi felvételeket, de később ezt a munkát átvettem tőle.

Tegyünk egy kis kitérőt! Szememben, és azt hiszem, sokan vagyunk így, Éltető Ödön testesíti meg a statisztikában az elmélet és a gyakorlat összhangját; a szakmában nagy elméleti tudású emberként, ugyanakkor kiváló gyakorlati szervezőként ismerik. E két oldal ilyen integrálása csak keveseknek sikerült. Ön hogy tudta ezt megvalósítani?

Az elméleti alapokat még az egyetemen és első munkahelyemen szereztem meg. Engem azonban – mint mondtam – kezdettől fogva a

gyakorlati kérdések érdekeltek: már az első felvételek során belevetettem magam a szervezőmunka sűrűjébe, kerestem a kapcsolatokat az összeírásokat szervező igazgatóságokkal, aktívan részt vettem a kérdőívek kialakításában, behatóan foglalkoztam a mintáknak nemcsak a tervezésével, de azok kiválasztásával is, általában a megvalósíthatóság kérdéseivel. Mindig az lebegett a szemem előtt, hogy gyakorlati haszna legyen a munkámnak. Elméleti tudásomat pedig ennek rendeltem alá, és a gyakorlati munka kapcsán felmerült kérdések megoldásával fejlesztettem.

A nevéhez, vagy legalábbis részben az Ön nevéhez fűződik két olyan eredmény, amelyek az újkori magyar statisztika nagy nemzetközi elismerését váltották ki. Az egyik a jövedelem-egyenlőtlenségek méréséhez kidolgozott átlag-hányados mutató, amely az 1968-as Econometrica-beli cikk kapcsán HIM (Hungarian Inequality Measure) néven vált ismertté, a másik az ÉKS-index (Éltető–Köves–Szule), amely jelenleg is a nemzetközi összehasonlítások hivatalosan ajánlott eszköze. Hogyan születtek ezek a nagy eredmények?

A HIM természetesen nőtt ki a jövedelemfelvételek elemzéséből. Mint arra korábban már utaltam, számomra a munka nem fejeződött be avval, hogy az adatfelvétel elkészült, hanem mindig nagy érdeklődéssel fordultam az adatok elemzése felé. Így jutottam el a jövedelmi, majd fogyasztási modellekhez, az azokkal végzett számításokhoz és elemzésekhez. Ezeknek természetesen adódó eszköze volt az, hogy a jövedelemegyenlőtlenség mérésére különféle modellekkel és mutatókkal próbálkoztunk. Az átlag-hányados és annak felbontása kivételesen hasznos eszköznek bizonyult, így tovább kutattuk, és amikor eljutottunk egy szintre, elküldtük az *Econometrica*-nak.

Talán nem minden olvasó tudja, hogy az Econometrica a szakma legpatinásabb nemzetközi folyóirata, ahol Önön és szerzőtársán (Frigyes Ervinen) kívül, tudomásom szerint, eddig csak két magyar közgazdász-modellező tudott publikálni. Hogyan sikerült bekerülni egy ilyen előkelő klubba?

Nincs e mögött semmi titok. Megírtuk a cikket és elküldtük a szerkesztőnek. Nem kerestünk semmiféle kapcsolatot, kiskaput. Talán a módszer egyszerűsége és gyakorlati használhatósága volt az, ami miatt minden nehézség nélkül sikerült ezt a cikket elhelyeznünk ebben a valóban rangos folyóiratban.

És hogyan született az ÉKS?

Ezt is a gyakorlat érlelte. A nemzetközi, elsősorban a KGST-n belüli összehasonlítások vetették fel egy olyan mutató kialakításának szükségességét, amely rendelkezik az elvárt jó tulajdonságokkal, vagy legalábbis a lehető legközelebb áll az ideális indexhez. Meg kell említenem, hogy ez is csapatmunka volt: az ötlet kialakításában Köves Pálnak volt orosz-lánrésze, a mutató optimum-tulajdonságait én dolgoztam ki, elterjesztésében, népszerűsítésében, pedig Drexler Lászlóé és Szilágyi Györgyé az érdem. Az ezzel kapcsolatos eredményeket a *Statisztikai Szemlében* tettük közzé, de utólag visszatekintve, hamarabb vált volna ismertté nemzetközi körökben, ha más, angol nyelvű folyóiratban is közölni tudtuk volna. Velünk közel egyidőben, de tőlünk függetlenül a lengyel Szulc is javasolta az index alkalmazását.

Ezeknek a valóban nagy jelentőségű eredményeknek az ismeretében többekben visszatérően felvetődik a kérdés, hogyan lehet, hogy Ön mindezek ellenére nem szerzett/kapott tudományos fokozatot?

Ennek több oka van. Azokban az években, amikor ez munkám és korom alapján leginkább időszerű lett volna, a fokozat megszerzésének feltétele volt az orosz nyelvvizsga. Nekem akkor már angolból és spanyolból is volt felsőfokú nyelvvizsgám, és bosszantott, hogy ez miért nem elégséges feltétel ahhoz, hogy minősített kutatóvá váljak. Hasonló volt a helyzet az ideológiai tárgyakkal: azok egyikéből is kötelező vizsgát kellett volna tennem, amire nem tudtam rászánni magam. Későbbre, amikor ezek már megszűntek kötelezőnek lenni, elfogyott a lendületem, és nem is igen találtam olyan területet, amiből magam számára is jónak tartott dolgozatot tudtam volna készíteni. A 80-as évek elején Prékopa András kezdeményezte ugyan, hogy életmű alapján kapjak fokozatot, de ez a kezdeményezés valahol elhalt, én pedig nem jártam utána. Úgy gondolom, hogy fokozat nélkül is tudok teljes értékű tudományos munkát végezni.

Hosszú pályája során sok területen alkotott. Mint azt láttuk, fő tevékenysége a gyakorlati statisztika volt, de emellett sokat írt, oktatott, részt vett a tudományos közéletben. Ezekről is szeretnénk valamit hallani.

Oktattam különböző tanfolyamokon, egyetemen, főiskolán, de az oktatást soha se tekintetem elsődleges életcélomnak. Az oktatáshoz kapcsolódóan részt vettem különféle jegyzetek, oktatási segédletek készítésében. Prékopa Andrásal közösen készített, 1961-ben kiadott jegyzetünk azóta is keresett és ritkaságértéke van. Ugyancsak jegyzeteket készítettem a Bolyai János Matematikai Társaság által szervezett tanfolyamra és *Ziermann Margittal*, valamint *Meszéna Györggyel* közösen könyvet is írtunk a matematikai statisztikáról és alkalmazásairól.

Ez az ún. sárga könyv, amelynek terjedelmes első fejezete Éltető Ödön munkája, máig a

mintavételek elméleti és gyakorlati kérdéseinek legalaposabb magyar nyelvű összefoglalója.

Emellett természetesen nagyon sok szakcikket publikáltam, hazai és nemzetközi konferenciákon vettem részt, társasági, bizottsági munkák, bírálatok...ezekből mind bőven kivettem a részem. Megemlítem még, hogy a KSH-ban végzett főtevékenységem mellett néha kirándulásokat tettem az alkalmazott statisztika más területeire is. Így egyebek közt a Tervgazdasági Intézetben részt vettem az akkor kezdődő mikroszimulációs vizsgálatok előkészítésében, közreműködtem, a Cambridge-i Egyetemen közösen végzett, a jóléti kiadások modellezésére irányuló projekt munkáiban, és segítettem az 1980. és 1990. évi népszámlálás előkészítésében és lebonyolításában is.

Mit tekint e tiszteletet parancsoló életpálya legnagyobb eredményének?

Természetesen a gyakorlati statisztikai munkát. Évtizedeken keresztül a KSH mintáinak tervezése, kialakítása és elemzése volt a fő feladatomban. Szívesen emlékszem például az ELAR-minta kialakítására, amelyik a Hivatal első valószínűségi mintája volt, PPS-kiválasztással. Mintavételes feladatokhoz vezetett a népszámlálás utóellenőrzése, vagy a népszámlálás eredményeiből készített gyorsfeldolgozás is. Emellett sok olyan feladatomban volt, ahol külső cégek, intézmények kértek meg, hogy segítsék mintavételes feladataik megtervezésében és lebonyolításában. Ilyen volt például a gyerekek elhízásának felmérése, a kábítószeresek felmérése stb. A sok különböző mintavételes munka alapos gyakorlati tapasztalatot eredményezett. Emellett az utóbbi évtizedben egyre nagyobb figyelemmel fordultam szociológiai kérdések felé. Ennek kapcsán, a mintavételes felvételek

mellett, olyan modellezési elemekkel is szívesen foglalkoztam, mint a fogyasztási egységek, ekvivalenciaskálák kezelése, és nagyon érdekel a szegénység, a gyermekszegénység kérdése is. Ezen a területen az utóbbi években számos közös publikációnk jelent meg *Havasi Évával*.

Hosszú pályája során nagy tudásra, sok tapasztalatra tett szert. Jó lenne, ha ennek egy részét át tudná adni a fiataloknak.

A Módszertani és mintavételi osztályon már jó ideje együtt dolgozom tehetséges, ambiciózus fiatalokkal, akikkel gyakran megosztom gondolataimat, s akik a gyakorlati munkák során sok olyat megtanulhatnak, amit könyvből nem lehet. Könyvet már nem akarok írni, ehhez fáradt vagyok, nincs hozzá elegendő energiám. Úgy gondolom, az utánam jövők elméletileg képzettek, a gyakorlati feladatok pedig adottak ahhoz, hogy tudásukat ezen a téren is kamatoztathassák. Biztos vagyok benne, hogy nélkülözhetetlen ember nincs, a feladatok ki fogják termelni a megoldásukhoz szükséges embereket, akik majd a helyemre állnak.

Mik a további tervei? Meddig szeretne még a szakmában maradni? Mit fog csinálni a nyugdíjas években?

A rendszeres munkát október végétől abbahagyom. A szakmát persze nem lehet egyik napról a másikra abbahagyni, hiszen közel fél évszázadot ezzel töltöttem. Eleinte hiányozni fog a munka és a kollégák, de ennek ellenére már nem számolok azzal, hogy nagyobb feladatoknak nekifogjak. OTKA-tanulmány készítésével, tanácsadással, esetleg kisebb munkákkal, bizottsági üléseken való részvétellel még valószínűleg kapcsolódni fogok a szakmához, de már inkább csak mellékesként fogok foglalkozni a statisztikával. A további munkákhoz, kutatásokhoz nagy segítség a Hivatal elnökének kezdeményezésére kialakított munkaterem. Egyébként családom, unokáim elegendő elfoglaltságot biztosítanak nyugdíjas éveimre.

Ehhez jó egészséget kívánok, és az olvasók nevében is köszönöm a beszélgetést.

Hunyadi László,

egyetemi tanár, a *Statisztikai Szemle* főszerkesztője
E-mail: laszlo.hunyadi@ksh.hu

Hírek, események

Vezetői megbízás visszavonása, kinevezés. *Dr. Pukli Péter*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke *dr. Harcsa Istvántól*, a Társadalomstatisztikai főosztály vezetésére adott megbízását 2006. augusztus 15-ei hatállyal visszavonta, egyidejűleg szakmai munkája elismerésül részére szakmai főtanácsadói címet adományozott. Ugyanakkor *Farkas Jánost* – főosztályvezető-helyettesi megbízásának érintetlenül hagyásával – megbízta a Társadalomstatisztikai főosztályon a főosztályvezetői feladatok ellátásával.

Jutalom. Közszolgálati jogviszonyban töltött ideje alapján 2006. augusztus-szeptember hónapban jubileumi jutalomban részesültek:

25 éves szolgálatért: *Ambrus Zoltánné*, KSH Debreceni Igazgatóság; *Bamberger Anna*, Nemzeti számlák főosztály; *Cséplő Gábor József*, Tájékoztatási főosztály; *Dobicz Ibolya*, Tájékoztatási főosztály; *Fancsali József*, KSH Győri Igazgatóság; *Kiss László*, Informatikai főosztály; *Kliszné Nemes Andrea*, Elnöki Titkárság; *Mányi Lászlóné*, KSH Debreceni Igazgatóság; *Mátyus Mária*, Adatgyűjtő főosztály;